

Sinds een aantal jaren worden er op EU-niveau ingrijpende maatregelen genomen inzake het verzamelen en gebruik van persoonsgegevens. Deze maatregelen betreffen de opzet van grootschalige gegevensbestanden zoals het Visum Informatie Systeem (VIS), de herziening en verruiming van het huidige Schengen Informatie Systeem (SIS) door SIS II en het gebruik van biometrie. In februari 2006 heeft de Raad van EU-ministers de omstreden richtlijn aangenomen die telecomunicatiebedrijven verplicht de gegevens over al het telefoon- en internetverkeer van hun klanten gedurende ten minste een half jaar en maximaal twee jaar te bewaren. Al deze maatregelen worden gerechtvaardigd met algemeen gestelde doeleinden zoals 'de bestrijding van terrorisme', het 'onderzoeken, opsporen en vervolgen van ernstige misdrijven' of 'handhaven van een hoog niveau van veiligheid'. Getoetst aan deze hoge, maar vaag geformuleerde doelen, is het lastig om de rechtmatigheid of de noodzaak van deze maatregelen te beoordelen. In het voorjaar van 2006 hebben echter twee gezaghebbende rechterlijke instanties uitspraken gedaan waarin wordt duidelijk gemaakt dat er grenzen zijn aan zowel het preventief verzamelen van persoonsgegevens als het onbeperkt bewaren daarvan. De ene uitspraak betreft het arrest van het Duitse Constitutioneel Gerechtshof van 4 april 2006 en de tweede uitspraak is van het Europees Hof voor de rechten van de mens van 6 juni 2006 in de zaak *Segerstedt-Wiberg en anderen tegen Zweden*.

De uitspraak van het Constitutioneel Gerechtshof betreft het gebruik door de Duitse politie van het zogenaamde *Rasterfahndung* of *datamining* bij de opsporing van verdachten. Bij deze praktijk wordt via verschillende gegevensbestanden informatie verzameld op basis van een vooraf vastgesteld profiel van gezochte personen. Met de aldus verkregen gegevens wordt dan geprobeerd een steeds kleinere lijst van verdachten te destilleren. Deze methode, in Duitsland in de jaren zeventig geïntroduceerd in de strijd tegen de Rote Armee Fraktion (RAF), werd na de aanslagen van 11 september 2001 nieuw leven ingeblazen in de zoektocht naar zogenaamde *sleepers*: aanwezige, maar vooralsnog onopgemerkte personen die een terroristische aanslag zouden kunnen beramen. Op basis van het profiel 'jong, mannelijk, student, Arabisch en moslim' verzamelde de Duitse politie informatie uit verschillende bestanden van zowel publieke als private instellingen. Alleen al in de deelstaat Nordrhein-Westfalen werden onmiddellijk na de terroristische aanslagen 5,2 miljoen gegevens aan de politie verstrekt, op basis waarvan na 10 december 2001 nog 11 000 personen als verdacht werden aangemerkt. De overige data werden verwijderd. Nader onderzoek naar deze 11 000 personen leverde geen arrestatie noch veroordeling op. De zaak die voor het Hof in Karlsruhe werd gebracht betrof het bezwaar van een Marokkaanse student tegen de verstrekking van zijn gegevens door de universiteit van Duisburg aan de politie. In de uitspraak van 4 april 2006, oordeelt het Hof dat deze vorm van gegevensverzameling een ongerechtvaardigde inbreuk is op het in de Duitse Grondwet beschermde recht van persoonlijke levenssfeer

(*informationelle Selbstbestimmung*). Volgens het Hof is een algemene toestand van terroristische dreiging, zoals die na 11 september 2001 heeft bestaan, onvoldoende om deze vergaande maatregel te rechtvaardigen. Bij deze conclusie betreft het Hof het feit dat het om een preventieve maatregel gaat die gericht is op een massaal grote groep van individuen. Tekenend voor het 'veiligheidsdenken' van betrokken opsporingsautoriteiten, sprak het hoofd van de Beierse politie, mr. Beckstein, in reactie op deze uitspraak van 'een zwarte dag voor de strijd tegen het terrorisme'.

In de uitspraak van het Europees Hof voor de rechten van de mens van 6 juni 2006 gaat het om de klacht van vijf burgers tegen de Zweedse inlichtingen- en veiligheidsdienst. De klacht betrof het feit dat deze dienst meer dan dertig jaar een persoonsdossier over hen heeft bijgehouden. Met uitzondering van één klacht, waar het om de bewaring van persoonsgegevens ging met het oog op de veiligheid van klaagster zelf, oordeelde het Hof unaniem dat er sprake was van schending van art. 8 (recht op privé-leven), art. 10 (recht op vrijheid van meningsuiting) en art. 13 EVRM (recht op een eerlijk proces). Het Hof meent dat er sprake is van een disproportionele inbreuk op het recht op privé-leven, niet alleen omdat de persoonsgegevens onevenredig lang werden bewaard, maar ook vanwege het gebrek aan een actueel relevant belang van nationale veiligheid. De schending van het recht op vrijheid van meningsuiting werd gebaseerd op het feit dat de gegevensverzameling vooral betrekking had op de politieke meningen en activiteiten van de klagers. Interessant is dat het Europees Hof voor de rechten van de mens bij de conclusie dat de klagers geen effectief rechtsmiddel hadden tegen de weigering van de autoriteiten om hun gegevens te wissen, het feit betreft dat niet is aangetoond dat de Zweedse dataprotectie-autoriteit behalve op papier ook in de praktijk een daadwerkelijk effectieve bescherming kan bieden.

De genoemde uitspraken zijn ten minste om drie redenen van belang.

Ten eerste tonen zij aan dat nationale en Europese bewindslieden geen onbeperkt beroep kunnen doen op het belang van de veiligheid in de strijd tegen terrorisme. Vijf jaar na de aanslagen in de Verenigde Staten groeit, gelukkig ook bij de rechtspraak, het besef dat overheden de noodzaak en effectiviteit van de genomen maatregelen beter moeten onderbouwen. Ten tweede benadrukken beide rechterlijke instanties dat behalve de noodzaak ook de proportionaliteit van de maatregelen in acht moet worden genomen. Massale gegevensverzameling van grote groepen van personen én de langdurige bewaring van deze informatie kan niet zonder meer door de beugel. Het is de vraag of de Europese ontwikkelingen, zoals hierboven beschreven, aan deze proportionaliteitstoets voldoen.

Ten slotte onderstrepen beide uitspraken het belang van effectieve rechtsmiddelen. Niet alleen moeten burgers, zoals de Marokkaanse student in de Duitse zaak, de moed hebben om in actie te komen tegen de jegens hen genomen maatregelen, maar vooral moet voor hen een daadwerkelijk effectieve rechtsgang openstaan. (EB)